

YASHIL

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

№3

Google Scholar

OPEN ACCESS

ULRICHSWEB[®]
GLOBAL SERIALS DIRECTORY

OpenAIRE

ROAD

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

Academic
Resource
Index
ResearchBib

ISSN
INTERNATIONAL
STANDARD
SERIAL
NUMBER
INTERNATIONAL CENTRE

CYBERLENINKA

BASE

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

Crossref

ISSN: 2992-8982

<https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/>

2026

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Elektron nashr. 2026-yil, mart.

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoiraz Azimovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Ko'nak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldix'o'ja o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dots.
Utayev Uktam Choriyevich, O'z.Respub. Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farkhod, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Lyuis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, Iqtisodiyot fanlari doktori (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon o'g'li, TDIU ITI departamenti rahbari
Ochilov Bobur Baxtiyor o'g'li, TDIU katta o'qituvchisi
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.
Abdukurimova Dinara Rustamxanovna, bank-moliya akademiyasi professori, DSc., professor.
Ikramov Murod Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Nazarova Ra'no Rustamovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Okil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Abdurakhmanov Kalandar Khodjayevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Sharipov Kongirathbay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate
Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society
Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Kalonov Mukhiddin Bakhriddinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences
Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor
Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Musayeva Shoirazimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor
Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)
Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)
Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Head of Department, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Ochilov Farkhod, Head of DCEC, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Buzrukkhonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences
Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor
Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Glazova Marina Victorovna, Doctor of Sciences in Economics (Moscow)
Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Sevil Piriyeva Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, Head of the Department of Scientific Research and Innovations, TSUE
Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor.
Abdukarimova Dinara Rustamkhanovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Ikramov Murod Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Nazarova Ra'no Rustamovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavat Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xalikov Suyun Ravshanovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G'afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, katta o'qituvchi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Geografiya fanlari doktori, professori
Umirzoqov Ja'sur Artiqboy o'g'li, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent
Zebo Kuldasheva, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Board of Experts:

Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavat Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khalikov Suyun Ravshanovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Rustamov Ilhomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Xusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Raximovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridaxon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Yakhshiboyeva Laylo Abdisattorovna, Senior Lecturer
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Doctor of Geographical Sciences, Professor
Umirzokov Jasur Artiqboy ugli, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor
Zebo Kuldasheva, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi
336/3-sonli qarori bilan
ro'yxatdan o'tkazilgan.

MUNDARIJA

RAQAMLI IQTISODIYOTDA TADBIRKORLIK SUBYEKTLARI FAOLIYATINING IQTISODIY XAVFSIZLIGIGA TA'SIR ETUVCHI TIZIMLASHTIRILGAN TAHDIDLAR.....	40
Qodirov Tuyg'un Uzoqovich, Nabiyev Bexzod Shavkatovich	
SANOAT TARMOQLARINI RIVOJLANTIRISHDA INNOVATSIYA VA TEKNOLOGIK MODERNIZATSIYANING O'RNI	44
Boboqulov Sanjar Bahromqulovich	
YASHIRIN IQTISODIYOTNI BAHOLASHNING USLUBIYOTI VA UNING SOLIQ TIZIMIDA QO'LLANILISHI	49
To'xtabayev Oybek Odilovich	
YASHIRIN IQTISODIYOTNI QISQARTIRISHDA RAQAMLI TEKNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH BO'YICHA ILG'OR XORIJIY TAJRIBALAR.....	56
Ismailov Bobir Salomovich	
TIJORAT BANKLARI INVESTITSIYA FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHNING ILMIY-NAZARIY JIHATLARI	62
Yangiboyev F.B.	
MINTAQAVIY IQTISODIY SALOHİYATDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGINI BAHOLASH.....	68
Turayev Og'abek Kaxramonovich	
XORIJIY MAMLAKATLARDA TO'QIMACHILIK KLASSTERLARINI RIVOJLANTIRISH TAJRIBASI.....	75
Yusupova Feruza Yo'ldoshevna	
BANK XIZMATLARI SIFATINI BOSHQARISHNING INTEGRATSION VA ADAPTIV MODEL.....	83
Ibroximov Ilxomjon Shavkatjon o'g'li	
QURILISH TASHKILOTLARI FAOLIYATINING MOLİYAVIY BARQARORLIGINI EKONOMETRIK MODELLAR ASOSIDA BAHOLASH	89
Qidirniyazov Ajiniyaz Sherniyazovich	
ICHKI NAZORAT VA KORPORATIV BOSHQARUV TIZIMIDAGI XAVFLARNI BOSHQARISH	94
Islamova Nargiza Mirzaxidovna	
TURIZMNING MINTAQADA IQTISODIY RIVOJLANISHIGA TA'SIRI	104
Rasulova Muxabbat Teshabayevna, Normurodov Sarvar Norboy o'g'li	
O'ZBEKISTONDA INVESTITSİYALARNI JALB QILISH ORQALI INVESTITSION JOZIBADORLIKNI OSHIRISHNING HOZIRGI KUNDAGI HOLATI TAHLILI	111
Begamov S.X.	
RETHINKING JOB CREATION: ONTOLOGICAL AND EPISTEMOLOGICAL FOUNDATIONS OF MACROECONOMIC EMPLOYMENT ANALYSIS.....	116
Zakhidov Azizbek Rustamovich	
HUDUDIY TURIZM KLASSTERLARINI SHAKLLANTIRISH VA ULARNING IQTISODIY SAMARADORLIGINI OSHIRISH.....	125
Ro'zimova Xusnora Mirzobek qizi	
SUG'URTACHILIK VA O'ZBEKISTONDA SUG'URTA SEKTORINING HOLATI.....	129
O'runboyeva Sotima Alisher qizi	
GO'SHT VA GO'SHT MAHSULOTLARINI SANOAT USULIDA QAYTA ISHLASHDA XORIJIY MAMLAKATLAR TAJRIBALARI.....	134
Kaydarova Sitara Suranbay qizi	
KORXONALAR QIYMATINI BAHOLASH VA BOZOR BAHOSINI SHAKLLANTIRISH METODOLOGIYASI.....	139
Abduraxmanov Sherzodbek Ravshanovich	
YASHIL IQTISODIYOT: EKOLOGIK BARQARORLIK VA IQTISODIY SAMARADORLIK UYG'UNLIGI.....	145
Jamalidinova Asalxon Saliyevna	
2025-YILDA O'ZBEKISTON UCHUN ENG YAXSHI 10 TA TRANSPORT TEKNOLOGIYALARI VA INNOVATSIYALARI	151
Mamasaliyeva Mukaddas Ibadullayevna, Beketov Timur Kazakbayevich	

MAHSULOT TANNARXINI ANIQLASHNING INTEGRATSIYALASHGAN YONDASHUVLARI: AN'ANAVIY VA ZAMONAVIY TIZIMLAR QIYOSIY TAHLILI	155
Tulyaganov Abdumalik Abdiraximovich	
ИННОВАЦИОННО-ИНВЕСТИЦИОННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКЕ: ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ТЕОРЕТИЧЕСКИХ ПОДХОДОВ	163
Хайдарова Ёркиной Аскар кизи	
RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA INNOVATSION TADBIRKORLIKNI QO'LLAB-QUVVATLASHNING FISKAL VA INSTITUTSIONAL MEKANIZMLARI	170
Mamatova Nodira Mirzavaliyevna	
ЗЕЛЕНАЯ ЭКОНОМИКА И УСТОЙЧИВЫЕ ИНВЕСТИЦИИ: ФОРМИРОВАНИЕ ИНВЕСТИЦИОННОЙ МОДЕЛИ ПЕРЕХОДА ТЕПЛИЧНЫХ ХОЗЯЙСТВ ТАШКЕНТСКОЙ АГЛОМЕРАЦИИ НА СОЛНЕЧНЫЕ СИСТЕМЫ ЭНЕРГОСНАБЖЕНИЯ	178
Срождидинова Зарина Хайриддиновна, Абдувалиева Зилола Абдуллаевна	
MAMLAKATIMIZDA QISHLOQ HUDUDLARIDA XIZMATLAR SOHASINI RIVOJLANTIRISHNING AHAMIYATI	186
Yuldashova Nilufar Ziyabayevna	
RIVOJLANISHDA RAQOBAT EMAS, BALKI HAMKORLIKNING USTUVORLIGI: NAZARIY VA AMALIY TAHLIL	190
Xolmirzayev Ulug'bek Abdulazizovich	
IJTIMOY HIMOYA QAMROVINI KENGAYTIRISH MEKANIZMLARI VA "QAMRAB OLINMAGAN O'RTA QATLAM" MUAMMOSI	196
Bafoev Farrux Jo'raqulovich	
RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR YORDAMIDA EKOLOGIK BOSHQARUVNI TAKOMILLASHTIRISH	202
Shanazarova Gulyoraxon Baxtiyarovna	
O'ZBEKISTON STARTAP EKOTIZIMIDA INVESTITSIYA JALB QILISH JARAYONINING INSTITUTSIONAL MUAMMOLARI VA ULARNI BARTARAF ETISH MEKANIZMLARI	208
Xoliqova Xurshidaxon Xayotjon qizi	
INNOVATSION IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISH SHAROITIDA STARTAP EKOTIZIMINI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY JIHATLARI	214
Usmanov Gafurjon Shavkatovich	
QURILISHDA ISHLAB CHIQARISH VA SIFATNI BOSHQARISH TIZIMLARINING RIVOJLANISHI	220
Buriyev Xakim Toshimovich, Usmanov Ilxom Achilovich	
O'ZBEKISTONDA INVESTITSION MUHITNI TAKOMILLASHTIRISHNING STRATEGIYALARI	225
Xolov Sherali Axrorboyevich	
2010-2024-YILLARDA O'ZBEKISTONDA TO'QIMACHILIKNI INVESTITSIYALASHNING EKONOMETRIK TAHLILI	229
Ashurov Shuhratbek Quدرات o'g'li	
TIJORAT BANKLARI MOLIVAVIY XAVFSIZLIGINI TA'MINLASHNING ZAMONAVIY USULLARI	233
Sherbekova Kamola Norbekovna	

TIJORAT BANKLARI MOLIYAVIY XAVFSIZLIGINI TA'MINLASHNING ZAMONAVIY USULLARI

Sherbekova Kamola Norbekovna

Guliston davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi
sherbekovakamola494@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada tijorat banklari moliyaviy xavfsizligini ta'minlashning zamonaviy usullari va ularning bank tizimi barqarorligini mustahkamlashdagi ahamiyati tahlil qilingan. Shuningdek, bank faoliyatida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan moliyaviy xatarlar, ularni aniqlash va samarali boshqarish mexanizmlari ko'rib chiqilgan. Maqolada risk-menejment tizimlari, komplayens nazorati, ichki audit hamda raqamli texnologiyalardan foydalanish orqali moliyaviy xavfsizlikni ta'minlash masalalari yoritilgan. Tadqiqot natijalariga asoslanib, tijorat banklarining moliyaviy xavfsizligini oshirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: tijorat banklari, moliyaviy xavfsizlik, bank risklari, risk-menejment, komplayens nazorati, ichki audit, bank tizimi barqarorligi, raqamli texnologiyalar, moliyaviy barqarorlik.

Abstract. This article examines modern methods of ensuring the financial security of commercial banks and their role in strengthening the stability of the banking system. It also analyzes financial risks arising in banking activities and the mechanisms for their identification and effective management. Particular attention is paid to risk management systems, compliance control, internal audit, and the use of digital technologies in ensuring financial security. Based on the results of the study, practical recommendations for improving the financial security of commercial banks are proposed.

Key words: commercial banks, financial security, banking risks, risk management, compliance control, internal audit, banking system stability, digital technologies, financial stability.

Аннотация. В данной статье рассматриваются современные методы обеспечения финансовой безопасности коммерческих банков и их роль в укреплении устойчивости банковской системы. Также анализируются финансовые риски, возникающие в банковской деятельности, и механизмы их выявления и эффективного управления. Особое внимание уделяется системам риск-менеджмента, комплаенс-контролю, внутреннему аудиту и применению цифровых технологий для повышения уровня финансовой безопасности банков. По результатам исследования разработаны практические рекомендации по повышению финансовой безопасности коммерческих банков.

Ключевые слова: коммерческие банки, финансовая безопасность, банковские риски, риск-менеджмент, комплаенс-контроль, внутренний аудит, устойчивость банковской системы, цифровые технологии, финансовая стабильность.

KIRISH

Hozirgi globallashuv jarayonlari va moliya bozorlarining jadal rivojlanishi sharoitida tijorat banklari faoliyatining barqarorligi va moliyaviy xavfsizligini ta'minlash muhim masalalardan biri hisoblanadi. Bank tizimi mamlakat iqtisodiyotining muhim tarkibiy qismi bo'lib, u iqtisodiy jarayonlarning uzluksizligini ta'minlash, investitsion faollikni oshirish hamda moliyaviy resurslarning samarali taqsimlanishida muhim rol o'ynaydi. Shu sababli banklar faoliyatida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan moliyaviy xatarlarni kamaytirish va ularning xavfsizligini ta'minlash dolzarb ilmiy-amaliy vazifa hisoblanadi.

So'nggi yillarda moliya bozorlarida raqamli texnologiyalar keng joriy etilishi, xalqaro moliyaviy integratsiya jarayonlarining kuchayishi hamda bank xizmatlariga bo'lgan talabning ortishi tijorat banklari faoliyatiga yangi imkoniyatlar bilan bir qatorda turli moliyaviy xatarlarni ham keltirib chiqarmoqda. Kredit riski, likvidlik riski, operatsion risk va kiberxavfsizlik bilan bog'liq tahdidlar banklarning moliyaviy barqarorligiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Shu nuqtai nazardan, tijorat banklarida moliyaviy xavfsizlikni ta'minlashda zamonaviy boshqaruv usullari, samarali risk-menejment tizimlari, komplayens nazorati, ichki audit mexanizmlari hamda raqamli texnologiyalardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu mexanizmlar bank faoliyatining shaffofligini oshirish, moliyaviy xatarlarni o'z vaqtida aniqlash va ularni samarali boshqarishga xizmat qiladi.

Mazkur maqolaning maqsadi tijorat banklari moliyaviy xavfsizligini ta'minlashning zamonaviy usullarini o'rganish, ularning bank tizimi barqarorligini ta'minlashdagi ahamiyatini tahlil qilish hamda ushbu yo'nalishda amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Bank xavfsizligi tushunchasini o'rganishda "xavfsizlik", "bank xavfsizligi", uning obyekti va subyekti hamda ta'minlash tamoyillarini aniqlash muhimdir. Xavfsizlik masalalari huquqiy va iqtisodiy nuqtai nazardan tadqiq etilib, bank faoliyatining barqarorligi uchun nazariy asos yaratadi.

MDH olimlari V.I. Glotov, A.U. Albekov va I.V. Rukavishnikova bank xavfsizligini moliyaviy monitoring nuqtai nazaridan tahlil qilganlar [1]. O'zbekistonlik tadqiqotchilar F.M. Fazilov, B.S. Turdiyev, B.I. Isroilov va boshqalar esa uni risklarni boshqarish va moliyaviy barqarorlik bilan bog'liq holda o'rganganlar. Xususan, R.X. Xojimatov, J.R. Rejavaliev hamda A.U. Burxanov, B.O. Tursunov va B. Akbarov moliyaviy xavfsizlikni iqtisodiy barqarorlik omili sifatida talqin qilganlar [2].

Umuman olganda, bank xavfsizligini ta'minlash tizimi kompleks yondashuvni talab etadi. U strategik va taktik yo'nalishlarni ishlab chiqish, xavfsizlikni huquqiy, tashkiliy hamda texnik jihatdan mustahkamlash, bank infratuzilmasi va mol-mulkini himoya qilishga qaratilgan huquqiy-kriminalistik dasturlarni yaratishni o'z ichiga oladi. Shu tarzda, bank xavfsizligi milliy moliyaviy barqarorlikning ajralmas unsuri sifatida namoyon bo'ladi.

Osiyolik tadqiqotchi Michiru Savada Yaponiyada faoliyat yurituvchi tijorat banklarining moliyaviy barqarorligini tahlil qilib, depozitlar sug'urtasi mavjud bo'lmagan sharoitda banklar likvidlikni qimmatli qog'ozlar bilan operatsiyalar orqali saqlab qolishini aniqlagan [3]. Malayziyalik olimlar Normah Omar va boshqalar moliyaviy razvedkani buxgalteriya hisobi nuqtai nazaridan o'rganib, moliyaviy jinoyatlarga qarshi mexanizmlarni taklif etgan [4]. Sofya Klimova, Nazerke Zhampeiis va Asmik Grigoryan banklar faoliyatida jinoiy daromadlarni legallashtirish va terrorizmni moliyalashtirish xavflarini aniqlashning institutsional omillarini tahlil qilgan [5]. Aleksandra Kuzior va hamkorlari 204 ta davlat misolida raqamlashtirish darajasi, milliy kiberxavfsizlik va biznes yuritish qulayligining jinoiy daromadlarni qonuniylashtirishga ta'sirini ekonometrik modellar orqali baholagan [6]. Tom Barbereau va Balázs Bodó raqamli texnologiyalar, xususan, blokcheyn va kriptoaktivlarning moliyaviy xavfsizlikdagi o'rnini ochib bergan; ular mijozni identifikatsiyalash va "peer-to-peer" tizimlarda tartibga solishni kuchaytirish zarurligini ta'kidlagan [7]. Destan Kirimhan markazlashmagan moliyada kiberxavfsizlikni ta'minlash uchun o'yin nazariyasi asosida model ishlab chiqib, aqlli kontraktlar va ishonchsizlik muhitida boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha takliflar ilgari surgan [8]. Zaiton Hamin va hamkorlari esa "FATF" (Financial Action Task Force) tavsiyalarining Malayziyada moliyaviy razvedka tizimiga ta'sirini tahlil qilib, inson omilining ahamiyatini va advokatlarining axloqiy hamda huquqiy mas'uliyatini asoslab bergan [9].

Xorijlik olim Georgios Pavlidis o'z tadqiqotida nodavlat notijorat tashkilotlarining moliyaviy cheklovlar, asossiz nishonga olish va xavf-xatarlarni kamaytirish masalalarini tahlil qilib, "FATF" standartlari ushbu jarayonlarning to'liq sababi bo'lmasa-da, ularning davom etishiga hissa qo'shishini ta'kidlaydi [10]. Muallif ushbu holatlarni bartaraf etish uchun "FATF"ning xavfga asoslangan yondashuvi, mutanosiblik tamoyili va standartlarni ishlab chiqishda egalik hissining zarurligini asoslaydi. Abhishek Thommandru va Benarji Chakka esa blokcheyn texnologiyalarining bank sektorida qonunlarga rioya etish, pul yuvishga qarshi siyosat va "Mijozingizni biling" (KYC) tizimidagi manipulyatsiyalarning oldini olishdagi rolini o'rganib, texnologik yondashuvlar orqali moliyaviy xavfsizlikni mustahkamlash zarurligini ilgari surgan [11]. Ularning fikricha, blokcheyn bank tizimlarida muvofiqlik siyosatini qayta kalibrlash imkonini beradi. Makro darajadagi tahlilda Chi-Cheng Yang, Hsuan Chuang va Da-Yu Kao davlat-xususiy sheriklikni jinoiy daromadlarni legallashtirishga qarshi kurashda samarali mexanizm sifatida ko'rib chiqib, davlat sektorining xususiy resurslardan foydalanish imkoniyatini ta'kidlagan. Ular "Rejalashtirish–Bajarish–Tekshirish–Harakat" (PDCA) boshqaruv modeli asosida amaliy yondashuvni taklif etib, bu model orqali jinoiy daromadlarni legallashtirishga qarshi kurash jarayonlarining murakkabligini kamaytirish mumkinligini asoslashgan [12].

Tijorat banklarining moliyaviy xavfsizligi masalalarini tahlil qilgan tadqiqotchilar uni ta'minlashning asoslaridan biri "komplayens-nazorat" tizimi ekanligini ta'kidlaydilar. Mualliflar komplayensni, birinchi navbatda, amaldagi Qonunchilik va tartibga soluvchilarning ko'rsatmalariga rioya etilishini ta'minlovchi huquqiy vosita sifatida talqin qiladilar. Ular uchun eng muhim dalil bankning moliyaviy barqarorligiga bevosita ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan turli tavsifdagi xatarlar ehtimolini kamaytirishdir [13]. Mualliflarning fikricha, korporativ halollik madaniyatini shakllantirmasdan turib moliyaviy xavfsizlikni ta'minlash mumkin emas, huquqiy ko'rsatmalar esa halollik, shaffoflik va ijtimoiy mas'uliyatning ichki standartlari bilan to'ldirilishi kerak. Ularning ta'kidlashicha, rasmiy ravishda me'yorlarga rioya qiladigan, ammo xodimlarning axloqsiz xatti-harakatlariga yo'l qo'yadigan bank, hatto huquqiy noaniqlik sharoitida ham mijozlar bilan munosabatlarni halol yo'lga qo'yadigan bankdan ko'ra ko'proq tavakkal qiladi. Etika strategik barqarorlik va moliyaviy institutga bo'lgan ishonch omiliga aylanishiga urg'u berib, ham shunga o'xshash nuqtai nazarni ilgari suradi [14].

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqotda tijorat banklari moliyaviy xavfsizligini ta'minlashning zamonaviy usullarini o'rganish va ularning samaradorligini baholash maqsadida turli ilmiy tadqiqot usullaridan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida nazariy va amaliy yondashuvlar uyg'unligiga asoslangan holda ilmiy tahlil olib borildi.

Avvalo, ilmiy adabiyotlarni o'rganish va tahlil qilish usuli qo'llanilib, tijorat banklari moliyaviy xavfsizligini ta'minlashga oid ilmiy manbalar, xalqaro moliyaviy tashkilotlar tavsiyalari hamda soha bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar o'rganildi. Ushbu yondashuv orqali moliyaviy xavfsizlik tushunchasi, uning tarkibiy elementlari hamda zamonaviy boshqaruv mexanizmlari tahlil qilindi.

Tadqiqot davomida statistik tahlil usulidan ham foydalanildi. Tijorat banklari faoliyatiga oid moliyaviy ko'rsatkichlar, xususan kapital yetariligi, likvidlik darajasi, kredit portfeli sifati va risk ko'rsatkichlari o'rganildi hamda ular asosida banklarning moliyaviy barqarorligi baholandi.

TAHLIL VA NATIJALAR

O'zbekiston moliya sektorining hozirgi dunyo miqyosidagi rivojlanish bosqichida risklarni boshqarish tizimini takomillashtirish tijorat banklarining barqarorligi va raqobatbardoshligini ta'minlovchi asosiy omil hisoblanadi. Mahalliy banklar o'z faoliyatini xalqaro standartlarga moslashtirgan holda takomillashtirmoqda. Risklarni samarali boshqarish moliyaviy barqarorlikni ta'minlash hamda me'yoriy talablarni bajarishda muhim ahamiyatga ega.

Global tendensiyalar va mahalliy muammolar banklardan kredit, operatsion, bozor, obro'-e'tibor va sanksiyalar xavfini kamaytirish uchun murakkab strategiyalarni ishlab chiqishni talab qiladi. 2000-yillardan boshlab Bazel kelishuvlarining joriy etilishi O'zbekistonda risklarni boshqarish yondashuvlarini tubdan o'zgartirdi. Bazel III banklarni kapitalning yetarililigini oshirishga, risklarni baholashni takomillashtirishga va ularni boshqarish funksiyalarini yaratishga undadi. ISO 31000 standarti integratsiyasi esa risklar bilan tizimli ishlash, ularni chuqur anglash madaniyatini shakllantirish bo'yicha aniq tavsiyalar berdi [15].

Shunga qaramay, O'zbekiston tijorat banklari ma'lumotlar sifati, o'zgaruvchan bozor sharoitlari va raqamli transformatsiya jarayonlari bilan bog'liq ortib borayotgan operatsion risklar kabi doimiy muammolarga duch kelmoqda. Hozirgi vaqtda talab etilayotgan qat'iyroq komplayens choralari va risklarni boshqarish tizimlarini muntazam ravishda takomillashtirish zarurati ushbu muammolarni hal etishning dolzarbligini ta'kidlaydi. Bundan tashqari, mikroreditlash hajmining o'sishi va uy xo'jaliklari qarzlarning ortib borayotgani iqtisodiy o'zgarishlar sharoitida moliyaviy barqarorlikni ta'minlash uchun ishonchli risklarni boshqarish amaliyotlarini joriy etishning zarurligini yanada kuchaytiradi [16].

Kredit risklari bankning umumiy portfelidagi risklarning katta qismini tashkil etadi. Jismoniy shaxslar uchun mikroqarz, faktoring va boshqa turdagi kreditlar sifatida zamonaviy bank xizmatlari banklar uchun qo'shimcha yuk va risklarni keltirib chiqaradi. Yetarli darajada takomillashmagan skoring tizimi muammoli kreditlarning umumiy kredit portfelidagi ulushining oshishiga olib kelishi mumkin.

Operatsion risklar esa ichki jarayonlar, inson omili, tizimlar yoki tashqi voqealar bilan bog'liq keng toifali risklar hisoblanadi. Ular kredit risklaridan farqli o'laroq, mijozlarning kreditga layoqatliligi bilan bevosita bog'liq emas. Raqamlashtirish jarayonini inobatga olgan holda, kiberxavfsizlikka e'tibor qaratish va xodimlarni yangi tizimlar bilan ishlashga o'rgatish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, bu yo'nalishda banklar shoshqaloqlik bilan qaror qabul qilgan taqdirda, yangi tizimlarda nosozliklar yoki kiberhujumlarga nisbatan zaifliklar yuzaga kelishi mumkin. Yetarlicha tayyorlanmagan xodimlar ham qo'shimcha operatsion xarajatlarga sabab bo'lishi ehtimoldan xoli emas [17].

Komplayens risklari (yoki muvofiqlik risklari) – bu bank tomonidan me'yoriy talablar, qonunlar, qoidalar yoki tartibga soluvchi organlar tomonidan belgilangan standartlarga rioya qilinmagani oqibatida yuzaga keladigan moliyaviy yo'qotishlar, jarimalar, obro'ga putur yetishi yoki boshqa salbiy oqibatlar bilan bog'liq risklardir. Agar O'zbekistondagi bank FATF tomonidan belgilangan pul yuvishga qarshi kurashish talablariga rioya qilmasa (masalan, shubhali operatsiyalarni tekshirmasa), u jarimalar, xalqaro tranzaksiyalarga cheklovlar va nufuziga zarar yetkazishi bilan to'qnashishi mumkin.

Ushbu barcha risklarni banklarning barqarorligi va moliyaviy faoliyatiga to'sqinlik qilmasdan, turli usullar orqali takomillashtirish mumkin. Mazkur tadqiqotda O'zbekiston tijorat banklariga xos bo'lgan usullarning bir nechta ko'rib chiqiladi.

Ushbu tadqiqotning usullari quyidagilardan iborat: kredit siyosatini tahlil qilish, baholash va SWOT-tahlil, yangi kredit skoring tizimini joriy etish, kiberhujumlar bo'yicha hodisalarni yig'ish va tahlil qilish, ilg'or o'lchov usuli, ssenariy tahlili, obro'ni baholash, tranzaksiyalarni monitoring qilish, jarimalar, sanksiyalar va komplayensning asosiy samaradorlik ko'rsatkichlarini (KPI) baholash. Ushbu usullar kredit, operatsion va komplayens risklarini baholash, tahlil qilish va takomillashtirish uchun qo'llaniladi.

Barcha uch turdagi xavflar uchun sun'iy intellektni faol qo'llash mumkin – defollarni bashorat qilish, firibgarlik yoki komplayens qoidabuzarliklarini aniqlash uchun katta ma'lumotlarni tahlil qilish, Mashinali o'rganish

– risklarni tasniflash uchun modellar yaratish (masalan, qarz oluvchilarni ishonchli va risklilarga ajratish), Katta ma'lumotlar – aniqroq baholash uchun mijozlar, tranzaksiyalar va tashqi omillar haqidagi ma'lumotlarni qayta ishlash va Blokcheyn – operatsiyalar shaffofligini oshirish va operatsion xatolarni kamaytirish uchun.

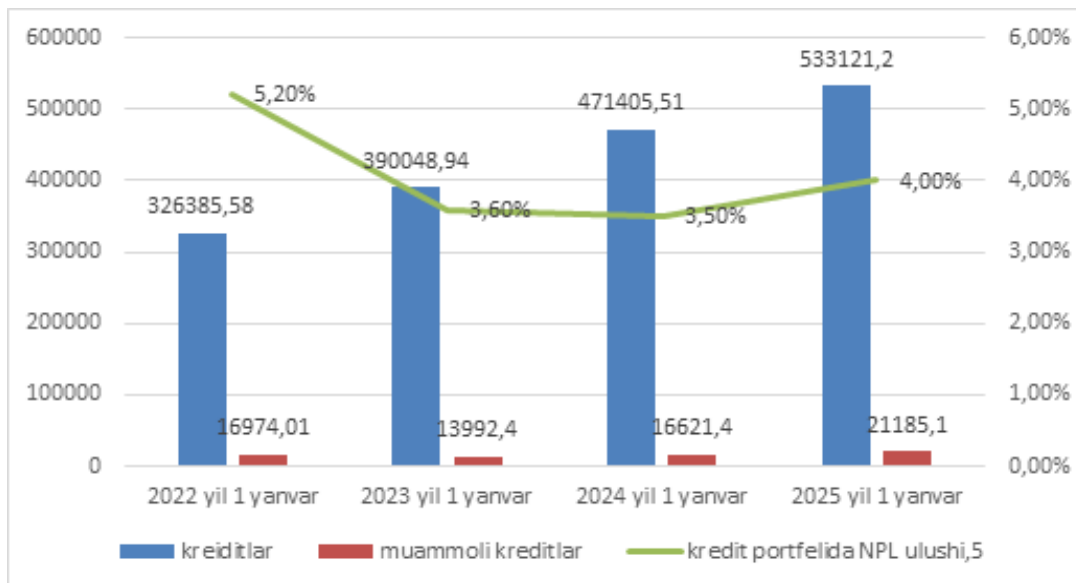
So'nggi yillarda respublika bank sektori dinamik rivojlanishni namoyon etmoqda. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki ma'lumotlariga ko'ra, 2025-yil boshiga kelib bank tizimi jami aktivlari 769,3 trillion so'mdan oshgan, faoliyat yuritayotgan tijorat banklari soni 36 taga yetgan, bank sektorining umumiy kapitali 114 trillion so'mni, kredit portfelii hajmi 533,1 trillion so'mni, jalb qilingan mablag'lar hajmi esa 308,7 trillion so'mni tashkil etgan. Tizim aktivlaridagi davlat banklarining ulushi 60 foizdan yuqori. Shu bilan birga, kapital yetariligi darajasi barqarorligicha qolmoqda: sektor bo'yicha o'rtacha kapital yetariligi 17,4 foizni tashkil etib, Markaziy bank me'yorida (13 foiz) yuqori.

Shunga qaramay, tizimli muammolar saqlanib qolmoqda, ayniqsa kredit risklarini boshqarish sohasida. Muammoli kreditlar hajmi (NPL – non-performing loans) 2025-yil yanvar holatiga 21,2 trillion so'mga (1,64 milliard AQSh dollari) yetgan bo'lib, bu yillik 7,85 foizlik o'sishni ko'rsatadi. Ushbu maqola tijorat banklari duch kelayotgan rivojlanib borayotgan risklar landshaftini tahlil qiladi hamda texnologik innovatsiyalar, reglamentga muvofiqlik va tashkiliy qayta tuzilishni birlashtiruvchi integratsiyalashgan modelni taklif etadi.

O'zbekiston Markaziy banki tomonidan o'tkazilayotgan tadqiqotlar va tashabbuslarga tayanib aytish mumkinki, sun'iy intellekt asosidagi avtomatlashtirilgan risklarni baholash modellari NPL darajasini 31 foizga kamaytirgan, har chorakda stress-testlar o'tkazadigan banklar esa qolganlarga nisbatan 25 foizga ko'proq likvidlik barqarorligini namoyish qilgan. Xulosalar shuni ko'rsatadiki, Bazell III standartlariga moslashish va tez sur'atlarda kengayib borayotgan kreditlash sharoitida zaifliklarni yumshatish uchun risklarni boshqarish amaliyotlarini modernizatsiya qilish zarurati dolzarbdir.

Risklarni boshqarish tizimi haqida qisqacha aytganda, bu bankning operatsion yoki investitsion faoliyati natijasida zarar ko'rish ehtimolini kamaytirish maqsadida risklarni aniqlash, baholash va ularni bartaraf etish choralarini ko'rish jarayonidir. Bu ayniqsa bank sohasida muhim, chunki banklar nafaqat o'z mablag'larini, balki jalb qilingan mablag'larni ham boshqaradi. Muammo faqat risk turlarining ko'pligida emas, balki banklar ularni amalda qay darajada samarali nazorat qila olishida hamdir.

Kredit riski – bu risk kreditlash hajmining o'sishi, uning turlarining kengayishi, istiqbollarning uzayishi va jahon iqtisodiy tizimiga integratsiyalashuvi bilan birga kuzatiladigan holatdir. Shu sababli moliyaviy risklarning xilma-xilligi ham ortib bormoqda (1-rasm).

1-rasm. Kreditlar hajmi, muammoli kreditlar (NPL) va O'zbekiston banklari umumiy kredit portfelidagi NPL ulushi [18]

2024–2025-yillar davomida O'zbekiston tijorat banklarining kredit portfelii hajmi 9 foizga oshgan. Shu bilan birga, muammoli kreditlar (NPL) darajasi 3–4 foiz atrofida o'zgarib turgan, bu esa qarz oluvchilarning to'lov qobiliyatini aniqroq baholash va banklarning underwriting tekshiruv usullarini sifat jihatidan yaxshilash zaruratini ko'rsatadi. Ko'rsatkichlardagi o'zgarishlar batafsil 1-rasmda keltirilgan.

Chizmadan ko'rinib turibdiki, 2022–2025-yillar davomida kreditlar dinamikasi statistikasi shuni ko'rsatadiki, tijorat banklarining umumiy kredit portfelii o'rtacha 12–17 foiz ga o'smoqda, 2023-yilda muammoli kreditlar

(NPL) hajmi kamaygan bo'lsa, 2024-yildan boshlab u o'rtacha 20 foiz ga oshib bormoqda. Shu bilan birga, NPL ulushi umumiy kredit portfeli tarkibida o'rtacha 3–4 foiz ni tashkil etadi.

Risklarni kamaytirish maqsadida zamonaviy skoring tizimlari va katta ma'lumotlar tahlili (big data analytics) joriy etilmoqda. Ko'plab banklar allaqachon qarz oluvchilarni baholash uchun sun'iy intellekt (AI) asosidagi platformalardan foydalanishni boshlagan. O'zbekistonning barcha banklarida jismoniy shaxslarga kredit berishda skoring tizimlari joriy qilingan va muvaffaqiyatli qo'llanilmoqda. Biroq ochiq manbalarga ko'ra, 2024-yil oxiriga kelib yuridik shaxslar uchun kredit berishda skoring tizimlaridan foydalanish amaliyoti to'liq joriy etilmagani bois, bu qaror qabul qilish jarayonida qo'shimcha risklarni yuzaga keltiradi.

Zamonaviy banklar zarur hollarda yo'qotishlarni kamaytirish uchun zaxiralarni yaratadilar, qarz oluvchilar bilan kredit shartlarini qayta ko'rib chiqadi, muammoli kreditlarni (NPL) kollektorlik agentliklariga yoki boshqa moliyaviy institutlarga o'tkazadi hamda AI va analitik vositalardan foydalangan holda NPLni oldindan prognozlash va oldini olish tizimlarini joriy etadi. Masalan, O'zbekiston banklari so'nggi 5 yildagi kredit kechikishlari bo'yicha ma'lumotlardan foydalanib, PD (Probability of Default) "defolt ehtimolligi" modelini ishlab chiqishi va uni iqtisodiy pasayish ssenariysi asosida sinovdan o'tkazishi mumkin.

Operatsion risk – bu bank sohasidan tashqarida sodir bo'ladigan noxush voqealar bank investitsiyalariga salbiy ta'sir ko'rsatishi ehtimoli bo'lib, u moliyaviy faoliyatni samarali boshqara olmaslik bilan bog'liq. Iqtisodiy inqiroz, siyosiy beqarorlik yoki tabiiy ofatlar bank sohasidagi bozor riskini kuchaytirishi mumkin. Bunday risklarni kamaytirish portfelnı diversifikatsiya qilish orqali amalga oshiriladi, biroq o'zaro bog'liq tarmoqlarni qamrab olgan inqirozlar bunday choralarni ba'zan samarasiz qiladi.

Dunyo miqyosidagi omillar – inflyatsiya, valyuta beqarorligi va foiz stavkalaridagi o'zgarishlar – banklarning daromadlilikiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Operatsion risk, shuningdek, moliyaviy boshqaruvdagi kamchiliklar, jumladan, kiberxavfsizlik tahdidlari bilan bog'liq. Raqamlashtirish va yangi IT-platformalarning joriy etilishi xavfsizlik risklarini oshirmoqda. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, banklardagi hodisalarning taxminan 30 foiz tizimdagi nosozliklar va kiberhujumlar bilan bog'liq.

Risklarni kamaytirish uchun malakali kadrlar tayyorlash, doimiy o'qitish, avtomatlashtirilgan tizimlarni joriy etish va fikr-mulohaza dasturlarini yaratish zarur. Zamonaviy operatsion risklarni boshqarish usullariga quyidagilar kiradi: aniq jarayonlar va audit tizimlarini ishlab chiqish, sun'iy intellekt va tahliliy vositalar orqali anomalialarni aniqlash, xodimlar malakasini oshirish hamda sug'urta mexanizmlari orqali mumkin bo'lgan yo'qotishlarni qoplash.

Operatsion riskning muhim tarkibiy qismi bu kiberxavfsizlik riski bo'lib, u kiberjinoyatchilarning bankning raqamli tizimlariga muvaffaqiyatli hujum uyushtirish ehtimolini o'lchaydi. Bank xizmatlarining raqamlashtirilishi, jarayonlarning avtomatlashtirilishi va yangi IT-platformalarga o'tish – xavfsizlik hamda ichki jarayonlar bilan bog'liq qo'shimcha operatsion risklarni yuzaga keltirmoqda.

O'zbekiston Respublikasidagi kiberjinoyatchilikning asosiy qismi bank kartaları bilan bog'liq huquqbuzarliklardan iborat bo'lib, ularning ulushi umumiy kiberjinoyatlarning qariyb 98 foizini tashkil etadi. Rasmiy ma'lumotlarga ko'ra, 2021–2024-yillar davomida kiberjinoyatlar oqibatida fuqarolarga yetkazilgan moddiy zarar 1,9 trillion so'mdan oshgan. Jumladan, faqatgina 2024-yilning o'zida ushbu ko'rsatkich 603 milliard so'mni tashkil etgan.

Shuningdek, kiberjinoyatlarning umumiy jinoyatchilik tarkibidagi ulushi yil sayin keskin oshib bormoqda. Xususan, 2023-yilda kiberjinoyatlar jami jinoyatlarning 6,2 foizini tashkil etgan bo'lsa, 2024-yilda bu ko'rsatkich 44,4 foizga yetgan. Ya'ni, deyarli har ikkinchi jinoyat axborot texnologiyalaridan foydalanilgan holda sodir etilgan. 2024-yilda ushbu turdagi jinoyatlar bo'yicha 58,8 mingta jinoyat ishi qo'zg'atilgan.

Ichki ishlar vazirligi ma'lumotlariga ko'ra, kiberjinoyatlar asosan quyidagi usullar orqali amalga oshirilmoqda:

- 60 foizi – zararli havolalar va dasturlarni tarqatish orqali bo'lib, bunda jinoyatchilar fuqarolarning bank kartalari ma'lumotlariga yoki mobil qurilmalarini boshqarish imkoniyatiga ega bo'ladilar;
- 16 foizi – turli aldov usullari, jumladan, soxta qo'ng'iroqlar orqali SMS-tasdiqlash kodlarini qo'lga kiritish yo'li bilan amalga oshiriladi;
- 4 foizi – boshqa shaxslar nomiga noqonuniy ravishda onlayn kreditlar rasmiylashtirish bilan bog'liq;
- 11 foizi – OLX.uz, Olcha va boshqa elektron savdo platformalarida sodir etiladigan fribgarlik holatlariga to'g'ri keladi;
- 9 foizi – fuqarolarni soxta elektron birjalar va onlayn treyding faoliyatiga jalb etish orqali amalga oshiriladi.

Bundan tashqari, so'nggi yillarda sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalangan holda sodir etilayotgan jinoyatlar soni ham ortib bormoqda. Jumladan, mashhur shaxslar – san'atkorlar, bloggerlar va sportchilarning tashqi qiyofasidan foydalangan holda yaratilgan dipfeyk videolar orqali fuqarolar chalg'itilmoqda. Ushbu soxta videolar asosan onlayn kreditlarni rasmiylashtirish jarayonida qo'llanilib, natijada fuqarolar jinoyat qurboniga aylanmoqda. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, kiberjinoyatlarning 31 foizi aynan shu kabi usullar orqali sodir etilgan.

Zamonaviy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, moliya muassasalaridagi hodisalarning qariyb 30 foizi texnologik nosozliklar va kiberhujumlar bilan bog'liq. Ichki ishlar vazirligi ma'lumotlariga ko'ra, faqat 2024-yilda Toshkent

shahrida aholining bank kartalari orqali 381 mlrd so'm (taxminan 30 mln AQSh dollari) masofadan o'g'irlangan bo'lib, ularning atigi 4 foizi (14,2 mlrd so'm) egalarga qaytarilgan. 2019-yilda Toshkentda atigi 113 ta kiberjinoyat qayd etilgan bo'lsa, 2024-yilga kelib bu ko'rsatkich 17 468 taga yetgan, ya'ni so'nggi olti yil ichida 154 baravar o'sish kuzatilgan.

Shuningdek, 2024-yilda firibgarlik bo'yicha murojaatlar soni 2023-yilga nisbatan 34 foizga oshgan, ularning 35 foizi to'lov kartalari bilan bog'liq. Firibgarlikning ko'payish sabablaridan biri – bank kartalaridan foydalanuvchilar sonining keskin oshganidir: yil boshida ularning soni 40 milliondan kam bo'lgan bo'lsa, hozirda 55 milliondan ortiq kartalar muomalada.

Kreditlar bilan bog'liq firibgarlik sxemalarini kamaytirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki onlayn kreditlarni rasmiylashtirishda 48 soatlik "muzlatish davri" joriy etdi. Bu davr mobaynida mijoz kredit tashkiloti bilan bog'lanib, ariza firibgarlar tomonidan yuborilmaganini tasdiqlamaguncha, karta orqali olingan mablag'larni chet elga chiqarish imkonsiz bo'ladi.

Unga ko'ra, onlayn kredit ajratilgandan so'ng ushbu kredit mablag'laridan foydalanishda quyidagi operatsiyalar bo'yicha 48 soatlik cheklov joriy etiladi:

- P2P-tranzaksiyalar (kartadan kartaga o'tkazmalar);
- jismoniy shaxslar o'rtasidagi to'lovlar va elektron xabarlar orqali amalga oshiriladigan operatsiyalar;
- mobil aloqa operatorlari orqali telefon hisobini to'ldirish;
- chet elga pul o'tkazmalari hamda onlayn valyuta ayirboshlash operatsiyalari.

Shuningdek, kreditlar bo'yicha mustaqil ravishda cheklovlar o'rnatishga imkon beruvchi qonun qabul qilindi. Unga muvofiq, jismoniy shaxs kredit byurosiga ariza topshirish orqali o'ziga nisbatan kredit shartnomasi tuzilishini taqiqlashi, ya'ni o'z ishtirokisiz yoki rozilgisiz kredit shartnomasi rasmiylashtirilishining oldini olishi mumkin.

Bundan tashqari, Markaziy bank, to'lov tizimi operatorlari, tijorat banklari va to'lov tashkilotlari raqamli texnologiyalar yordamida amalga oshiriladigan bank kartalari bilan bog'liq firibgarlik holatlarini oldini olish maqsadida zarur choralarni ko'rmoqda. Ushbu vazifalarni samarali amalga oshirish uchun hozirda to'lov tizimi operatorlari, tijorat banklari va to'lov tashkilotlarida firibgarlikka qarshi tizimlarni joriy etish, shuningdek, Markaziy bank doirasida markazlashtirilgan firibgarlikka qarshi kurash tizimini yaratish ishlari olib borilmoqda.

Banklarning mobil ilovalari orqali firibgarlikni oldini olish maqsadida bir qator o'zgarishlar ham joriy qilindi, jumladan:

- bank mobil ilovasiga xorijiy kartani qo'shish imkoniyati bekor qilindi;
- yangi qo'shilgan kartadan boshqa kartaga pul o'tkazmasini bir soat davomida amalga oshirish taqiqlanadi;
- mobil ilovaning masofadan turib ishlatilishi mumkin emas (telefon qo'ng'irog'i paytida ilova avtomatik to'xtaydi);
- bank mobil ilovasining yangi versiyasini xorijda ro'yxatdan o'tkazish imkoniyati yo'q;
- mijoz onlayn kredit olish jarayonida majburiy biometrik identifikatsiyadan o'tishi shart (hatto ilgari identifikatsiyadan o'tgan bo'lsa ham).

Bundan tashqari, Markaziy bank tomonidan vaqtinchalik tartib kuchga kirdi, unga binoan:

- har bir fuqaro mobil ilova orqali onlayn kredit rasmiylashtirishda barmoq izi yoki yuzni skanerlash yo'li bilan identifikatsiyadan o'tishi lozim;
- agar fuqaro kredit tashkilotining mobil ilovasi orqali yangi hisob yaratgan bo'lsa, avval yaratilgan hisobga boshqa qurilmadan kirgan bo'lsa yoki onlayn qarzni birinchi marta olgan bo'lsa, mazkur kredit mablag'laridan foydalanish muddati 48 soat bilan cheklanadi.

Operatsion xavfni kamaytirish uchun malakali xodimlarni yollash hamda ularni bank amaliyotlari va axloqiy madaniyat tamoyillariga muvofiq tarzda to'g'ri tayyorlash zarur. Zamonaviy axborot texnologiyalari yordamida jarayonlarni avtomatlashtirish inson omili bilan bog'liq xatoliklarni sezilarli darajada kamaytirishi mumkin. Shuningdek, teskari aloqa dasturlari va ma'lumotlarni yig'ish tizimlarini joriy etish bank faoliyatini boshqarish siyosatiga zarur tuzatishlarni kiritish imkonini beradi. Masalan, banklar so'nggi yillardagi firibgarlik holatlarini tahlil qilib, o'rtacha yo'qotish miqdorini aniqlashi va real vaqt rejimida shubhali operatsiyalarni kuzatish uchun KRI (Key Risk Indicators) ko'rsatkichlarini joriy etishi mumkin.

Komplayens-xavflar deganda, PML/FT va FROMU talablariga binoan ro'yxatga kiritilgan shaxslar bilan operatsiyalarni amalga oshirishga qo'yilgan cheklovlar, shuningdek, AQSh, Yevropa Ittifoqi va Buyuk Britaniya tomonidan joriy etilgan xalqaro sanksiyalar doirasidagi cheklovlar nazarda tutiladi. Zamonaviy bank tizimida komplayens-talablariga rioya etish xavflarini boshqarish – bu faqat regulyator ko'rsatmalariga amal qilish emas, balki bu amaliyotlarni bankning asosiy operatsion faoliyatiga integratsiya qilish jarayonidir. Chunki bu yo'nalishda xatoga yo'l qo'yish narxi yuqori – me'yoriy va korrespondent talablarning buzilishi jiddiy moliyaviy jarimalar hamda bank obro'siga putur yetkazishi mumkin. Shu sababli, banklar regulyatorlar bilan muammolarga yo'l qo'ymaslik va shu bilan birga samarali faoliyatni saqlab qolish maqsadida ko'proq resurs

va e'tibor yo'naltirmoqda. Natijada, komplayens boshqaruvi endilikda faqat "back-office" funksiyasi emas, balki bankning strategik rejalashtirish va qaror qabul qilish jarayonining asosiy tarkibiy qismiga aylangan.

O'zbekistonning barcha tijorat banklari 2022-yil avgust oyidan boshlab Markaziy bank talablariga muvofiq ravishda sanksiyaviy komplayens talablariga rioya etish bo'yicha vakolatli bo'limlarni tashkil etishdi. Bu xalqaro idoralar tomonidan qo'llanilishi mumkin bo'lgan ikkilamchi sanksiyalar xavfini oldini olishga qaratilgan. Zamonaviy banklar komplayens-xavflarni boshqarish uchun bir qator tizimli choralarni qo'llaydi: maxsus bo'limlar tashkil etish, ular orqali mahalliy va xalqaro talablarning bajarilishini nazorat qilish; xodimlar uchun muntazam o'quv-treninglar o'tkazish, jumladan me'yoriy-huquqiy hujjatlar va bank etikasi bo'yicha; ichki va tashqi auditlar orqali jarayonlarni tekshirish; tranzaksiyalarni monitoring qilish va buzilishlarni aniqlash uchun dasturiy ta'minotdan foydalanish (AML tizimlari); hamda aniq ichki reglamentlar, siyosatlar va bank jarayonlariga asoslanish. Masalan, O'zbekistondagi banklar regulyator tomonidan AML talablariga rioya qilmaslik bo'yicha necha marotaba ogohlantirilganini tahlil qilib, ushbu xavfni kamaytirish maqsadida avtomatik tranzaksiya monitoringi tizimini joriy etishlari mumkin.

Bugungi kunda tijorat banklarining ichki nazorat hamda sanksiyaviy komplayens bo'limlari bir-biridan ajratilgan bo'lib, ular turli vazifalarni bajaradi. Ichki nazorat boshqarmalari asosan bank faoliyati doirasida qonunga xilof ravishda olingan daromadlarni legallashtirish va pul yuvish bilan bog'liq operatsiyalarni oldini olish, shuningdek, mahalliy va xorijiy idoralar tomonidan tuzilgan turli cheklov ro'yxatlariga kiritilgan mijozlarning operatsiyalarini to'xtatish bilan shug'ullanadi.

Sanksiyaviy komplayens boshqarmalari esa, asosan tashqi savdo operatsiyalarida ishtirok etayotgan tomonlarni AQSh, Yevropa Ittifoqi, Buyuk Britaniya va BMT tomonidan e'lon qilingan bloklovchi sanksiyalar ro'yxatlarida mavjud yoki yo'qligini tekshiradi.

O'zbekiston bank sektori hozirda chuqur islohotlar bosqichidan o'tmoqda. Xavfga nisbatan munosabatni samarali boshqarish esa me'yoriy-huquqiy islohotlar, texnologik yangiliklar va inson kapitalini rivojlantirishning uyg'unlashuvini talab etadi.

Statistik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, so'nggi yillarda muayyan yutuqlarga erishilgan, biroq rivojlangan davlatlar darajasiga chiqish uchun eng ilg'or xalqaro tajribalarni jadallik bilan joriy etish zarur.

Bu nafaqat tizimli xavflarni kamaytiradi, balki O'zbekiston banklarining mintaqaviy raqobatbardoshligini ham oshiradi.

Zamonaviy O'zbekiston bank tizimi murakkab va ko'p qirrali chaqiriqlarga duch kelmoqda, bu esa xavflarni tezkor va samarali boshqarishni talab qiladi. Axborot texnologiyalarini integratsiya qilish, ichki nazorat mexanizmlarini kuchaytirish, xodimlar malakasini oshirish va xavf boshqaruvi tizimini takomillashtirish tijorat banklarining barqarorligini oshirishda strategik yo'nalish va muhim omil sifatida namoyon bo'lmoqda. Shu bois, O'zbekiston bank sektori an'anaviy risk boshqaruvi modellari bilan bir qatorda sun'iy intellekt imkoniyatlari va proaktiv tartibga solish mexanizmlarini birlashtirishi zarur.

Xalqaro standartlar – xususan, Bazel III tamoyillari va xorijiy moliya institutlarining ilg'or tajribalarini amaliyotga tatbiq etish kredit, bozor va operatsion xavflarni kamaytirish bilan birga, dunyo miqyosidagi iqtisodiy beqarorlik sharoitida bank sektorining barqaror rivojlanishini ta'minlaydi.

Oldingi paragraflarda ta'kidlangandek, tijorat banklarida komplayens-nazorat xizmati o'z vazifalarini Bazel qo'mitasi tavsiyalariga muvofiq amalga oshirishi lozim. Bu vazifalarga quyidagilar kiradi: bank faoliyatiga mos tarzda komplayens-xatrlarni aniqlash va baholash, ularning darajasini tizimli ravishda tahlil qilish; bank rahbariyatiga amaldagi qonunchilik, qoidalar va standartlarga muvofiqlikni ta'minlash bo'yicha tavsiyalar berish, shuningdek, xodimlar uchun qonunlar, qoidalar va standartlarga, jumladan pul yuvishga qarshi qonunlarga rioya etish borasida ko'rsatmalar ishlab chiqish; ichki tartib-taomillar va operatsiyalarning amaldagi qonunchilikka muvofiqligini baholash; bank xodimlarini qonun, qoidalar va standartlarga rioya etish masalalarida o'qitish; tegishli tashqi organlar, jumladan nazorat organlari bilan muntazam aloqalarni yo'lga qo'yish.

Jinoyat yo'li bilan olingan daromadlarni legallashtirish xavfini keltirib chiqaruvchi moliyaviy tahdidlarning ortib borishi sharoitida, bank faoliyati va uning mijozlar bazasi xususiyatlariga mos keladigan, ushbu xatrlarni boshqarish va baholashning mos va samarali modellarini ishlab chiqish zarurdir.

Tijorat banklarida ushbu masalaning naqadar muhimligini chuqur anglab yetgan bo'lib, buning dalili sifatida bank faoliyati doirasida jinoyat yo'li bilan olingan daromadlarni legallashtirish va terrorizmni moliyalashtirishga qarshi kurashish sohasida ishlab chiqilgan ichki normativ hujjatlar, jumladan "Know your customer" siyosatining joriy etilganligini keltirish mumkin.

KYC tamoyilini amaliyotga joriy etishning asosiy jarayoni – bu kredit tashkiloti mijozlarini identifikatsiya qilishdir. Bunda mijoz haqidagi ma'lumotlarni o'rganish, tekshirish, mavjud axborotni iloji boricha tasdiqlash va asoslash, mijozning operatsiyalari hamda boshqa bitimlari bo'yicha manfaatdor shaxslarni aniqlash va ularni identifikatsiya qilish ishlari amalga oshiriladi.

Kredit tashkilotlariga mijozlarni identifikatsiya qilish dasturlarini ishlab chiqish va joriy etish tavsiya etiladi. Buning maqsadi – huquqiy xavf va tadbirkorlik obro'sini yo'qotish xavfini kamaytirish bo'yicha profilaktik choralar

ko'rish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish, ya'ni mijoz bilan huquqiy munosabatlar o'rnatilishidan avval tegishli xavfsizlik choralarini ko'rishdir.

Barqaror KYC jarayonlari banklar xavfsizligi va barqarorligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Chunki ular:

– banklarning tadbirkorlik obro'sini va bank tizimlarining yaxlitligini himoya qiladi, banklarning moliyaviy jinoyat vositasiga aylanishi yoki ularning qurboniga aylanish ehtimolini kamaytiradi, natijada obro'ga putur yetkazish xavfini pasaytiradi;

– samarali risklarni boshqarish tizimining ajralmas qismi bo'lib, aktivlar va majburiyatlarga, shu jumladan boshqaruv ostidagi aktivlarga xavf ta'sirini aniqlash, cheklash va nazorat qilish uchun asos yaratadi.

Bank mijozlari bilan yangi biznes munosabatlarini o'rnatishda yoki ilgari o'rnatilgan munosabatlarning ishonchligini tekshirish zarur bo'lgan hollarda, "Know your customer" siyosatiga muvofiq tarzda mijozni tegishli darajada tekshirish amalga oshirilishi lozim.

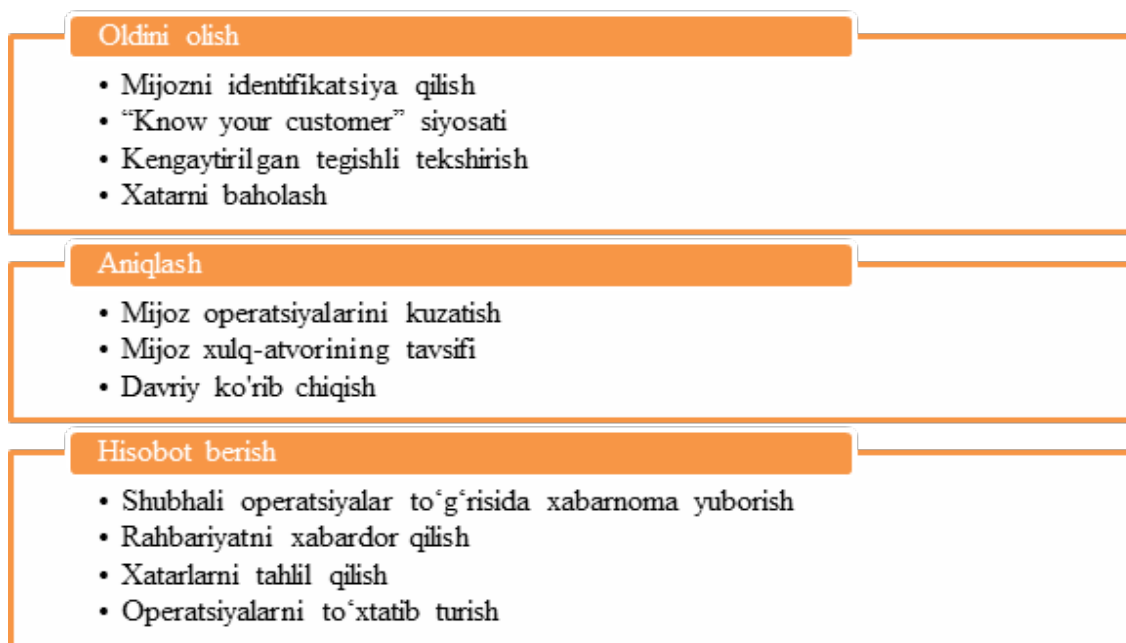
Mijozni tegishli darajada tekshirish jarayoni to'rtta asosiy tarkibiy qismdan iborat bo'lib, ularga quyidagilar kiradi: operatsiyani amalga oshirayotgan jismoniy yoki yuridik shaxsni identifikatsiya qilish uchun zarur ma'lumotlarni qayd etish; operatsiya bo'yicha mablag' oluvchini va uning vakilini identifikatsiya qilish maqsadida ma'lumotlarni qayd etish, shuningdek ularning imzolarini tekshirish va mosligini tasdiqlash; mijoz tomonidan amalga oshirilayotgan operatsiyalarni doimiy ravishda o'rganish hamda mavjud biznes munosabatlarini muntazam tekshirib borish.

Pul mablag'lari va (yoki) boshqa mulklar bilan operatsiyalarni amalga oshirishni rad etish hamda shubhali operatsiyalarni to'xtatib turish choralarini ko'riladi.

1-bosqich – "Oldini olish" quyidagi qadamlardan iborat: mijozni identifikatsiya qilish, "Know your customer" siyosatini amalga oshirish, kengaytirilgan tegishli tekshirish o'tkazish va xatarni baholash.

2-bosqich – "Aniqlash" quyidagilarni o'z ichiga oladi: mijoz tranzaksiyalarini monitoring qilish, mijoz xatti-harakatlarini tavsiflash va davriy ko'rib chiqish.

3-bosqich – "Hisobot berish" esa shubhali operatsiyalar haqida xabarnoma yuborish, rahbariyatni xabardor qilish, xatarlarni tahlil qilish hamda operatsiyalarni to'xtatib turishni o'z ichiga oladi (2-rasm).

2-rasm. "Know your customer" siyosatining maqsadlari

Bankning "Know your customer" siyosati, shuningdek jinoyat yo'li bilan olingan daromadlarni legallashtirish va terrorizmni moliyalashtirishga qarshi siyosatlari hamda ushbu yo'nalishlarda amal qilinadigan ichki nazorat qoidalarini ko'rib chiqish natijasida, tijorat banklarida jinoyat yo'li bilan olingan daromadlarni legallashtirishga qarshi kurashish bo'yicha umumiy mexanizm ishlab chiqilishi zarur (2-rasmda ko'rsatilgan).

Daromadlarni legallashtirish va terrorizmni moliyalashtirishga qarshi choralar bankka bir vaqtning o'zida bir necha muhim vazifalarni hal etishga yordam beradi. Xususan, mijozlarni identifikatsiya qilish va tekshirish jarayonida ma'lumotlarni tizimli ravishda to'plash orqali: kelajakdagi xatarlarni prognozlash uchun ma'lumotlar bazasini yaratish; majburiy nazoratga olinishi lozim bo'lgan va shubhali deb topilgan operatsiyalarni aniqlash; yuqorida qayd etilgan choralarini hujjatlashtirish orqali moliyaviy monitoring mexanizmining asosiy yo'nalishlarini

belgilash; daromadlarni legallashtirish va terrorizmni moliyalashtirishga qarshi ichki nazorat natijasida olingan ma'lumot va hujjatlarni saqlash; komplayens-nazoratni hamda uning vositalar majmuasini doimiy ravishda takomillashtirish; komplayens-nazoratni amalga oshiruvchi bank xodimlarini muntazam ravishda o'qitish va malakasini oshirish imkonini beradi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Yuqorida ko'rib chiqilgan ta'riflar hamda bank monitoringining o'ziga xosligi va u bilan bog'liq xatarlarni inobatga olgan holda, komplayens nazoratining asosiy vazifasi – bu tijorat banklarida jinoyat yo'li bilan olingan daromadlarni legallashtirish holatlari va belgilarini aniqlashdan iborat. Zamonaviy banklar, har qachongidan ham ko'proq, kelajakni oldindan ko'ra bilishlari va o'rnatilgan tartib hamda me'yorlarga rioya etish zarurligini anglashlari lozim, bu esa o'z mablag'lari hamda obro'sini saqlab qolish uchun muhimdir.

Zamonaviy raqobat sharoitida bozor iqtisodiyotida xizmat ko'rsatuvchi bankning sifati va ishonchligi masalasi juda dolzarbdir. Komplayens nazorati bankdagi xatarlarni kamaytirishning samarali usuli bo'lish bilan birga, mijozlar va investorlarni jalb etishning ham samarali vositasidir. Komplayens – bu korporativ boshqaruv tizimining muhim tarkibiy qismi bo'lib, rahbariyat tomonidan boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun zarur axborotni ta'minlaydi, natijada strategik hamda taktik maqsadlarga erishishga xizmat qiladi.

Shu tariqa, tijorat banklarida daromadlarni legallashtirish xavfini neytrallashtirish bo'yicha moliyaviy monitoring mexanizmi sifatida komplayens nazoratini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari – daromadlarni legallashtirishga qarshi chora-tadbirlar monitoringi mexanizmini yo'lga qo'yish, mijozni identifikatsiya qilish va tekshirish jarayonida taqdim etilgan ma'lumotlarni, jumladan uning moliyaviy barqarorligi va biznes faolligi haqidagi ma'lumotlarni tahlil qilish, mijoz operatsiyalarini monitoring qilishda majburiy nazoratga tegishli operatsiyalarni aniqlash va bu ma'lumotlarni saqlash, shuningdek bank xodimlarining malakasini doimiy ravishda oshirib borishdan iboratdir.

Sun'iy intellektning moliyaviy jinoyatlarga qarshi kurashdagi roli tobora ortib boradi, bu esa regulativ va texnologik taraqqiyot bilan bog'liq. Mutaxassislar prognozlariga ko'ra, 2025-yil moliyaviy jinoyatlarga qarshi kurashda sun'iy intellektni joriy etish bo'yicha burilish davri bo'ladi. Bu davrda yetakchi bank institutlari mashinaviy o'rganish (machine learning) va transformatorlarga asoslangan til modellari kabi yetuk AI texnologiyalaridan sezilarli natijalarga erishadi. Shu bilan birga, yaqin yillarda bank sektori xodimlarining 3 foizigacha (taxminan 200 ming ish o'rni) AI joriy etilishi natijasida qisqarishi mumkinligi taxmin qilinmoqda. Eng ko'p xavf ostida qoladigan lavozimlar – takroriy va rutinali vazifalar, xususan back- va front-office hamda mijozlarga xizmat ko'rsatish funksiyalaridir.

Taklif etilgan chora-tadbirlarning amalga oshirilishi quyidagi natijalarga olib kelishi kutilmoqda:

- 2025-yil oxiriga qadar muammoli kreditlar darajasi 5 foizgacha kamayadi;
- kapital yetariligi ko'rsatkichi 17 foizgacha oshadi;
- xavf boshqaruvi sifati 30 foizga yaxshilanadi;
- 2027-yilga kelib sun'iy intellekt banklarning moliyaviy foydasini 12–17 foizgacha oshirishi mumkin.

Ushbu maqsadlarga erishish uchun xalqaro standartlarni joriy etish, kadrlar salohiyatini rivojlantirish va axborot tizimlarini modernizatsiya qilish bo'yicha ishlarni uzluksiz davom ettirish zarur. Shu yo'l bilan moliya institutlarining xavf boshqaruvi tizimini yangi bosqichga olib chiqish mumkin bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Финансовый мониторинг. Учебник: [16+] / В. И. Глотов, А. У. Альбеков, Е. Н. Алифанова и др. ; под ред. В. И. Глотова, А. У. Альбекова; Ростовский государственный экономический университет (РИНХ). – Ростов-на-Дону : Издательскополиграфический комплекс РГЭУ (РИНХ), 2019. – 174 с.
2. Финансовое право : учебник / отв. ред. И. В. Рукавишникова. – 3-е изд., перераб. и доп. – Москва : Норма : ИНФРА-М, 2021. – 648 с.
3. Abulqosimov X.P. Iqtisodiy xavfsizlik. T.: Akademiya, 2006, 111 – b.
4. Burxanov A.U. Moliyaviy xavfsizlik. O'quv qo'llanma. –Toshkent.: Ma'naviyat, 2019 -224 b.
5. Tursunov B.O. Korxonalar moliyaviy xavfsizligini ta'minlash metodologiyasini takomillashtirish. DSc il. dar. ol. uchun diss. avtoref. –T.: 2021. -52 b
6. Michiru Sawada. Liquidity risk and bank portfolio management in a financial system without deposit insurance: Empirical evidence from prewar Japan. International Review of Economics & Finance. Volume 19, Issue 3, June 2010, Pages 392-406. <https://doi.org/10.1016/j.iref.2009.10.010>
7. Normah Omar and et.al. Malaysian DNFBPs' Perceptions on Awareness, Perceived Impact and Views on the AML/ CFT Requirements. Procedia Economics and Finance. Volume 31, 2015, Pages 595-600. [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(15\)01146-6](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(15)01146-6)
8. Sofya Klimova, Nazerke Zhampeiis, Asmik Grigoryan. Contemporary approaches to money laundering/terrorism financing risk assessment and methods of its automation in commercial banks. Procedia Computer Science. Volume 169, 2020, Pages 380-387

9. Aleksandra Kuzior and et.al. Global Digital Convergence: Impact of Cybersecurity, Business Transparency, Economic Transformation, and AML Efficiency. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity* Volume 8, Issue 4, December 2022, 195
10. Tom Barbereau a, Balázs Bodó. Beyond financial regulation of crypto-asset wallet software: In search of secondary liability. *Computer Law & Security Review*. Volume 49, July 2023, 105829
11. Destan Kirimhan. Importance of anti-money laundering regulations among prosumers for a cybersecure decentralized finance. *Journal of Business Research*. Volume 157, March 2023, 113558
12. Zaiton Hamin and et.al. «FATF» and Lawyers' Obligations under the AML/ATF Regime in Malaysia. *Procedia Economics and Finance*. Volume 31, 2015, Pages 759-765
13. Georgios Pavlidis. The dark side of anti-money laundering: Mitigating the unintended consequences of "FATF" standards. *Journal of Economic Criminology*. Volume 2, December 2023, 100040
14. Abhishek Thommandru, Dr Benarji Chakka. Recalibrating the Banking Sector with Blockchain Technology for Effective Anti-Money Laundering Compliances by Banks. *Sustainable Futures*. Volume 5, December 2023, 100107
15. Chi-Cheng Yang, Hsuan Chuang, Da-Yu Kao. The Proposed PDCA Model to Counter Money Laundering. *Procedia Computer Science*. Volume 207, 2022, Pages 2454-2463
16. Bangladesh Bank. (2016, February). *Guidelines on internal control & compliance in banks*. Banking Regulation & Policy Department. <https://www.bb.org.bd/>
17. Momot, T., & Koliada, I. (2017). T. Momot, I. Koliada Compliance Control for Ensuring The Financial Security of Banking Institutions: State, Problems, Prospects. <https://doi.org/10.30837/2522-9818.2017.2.124>.
18. Mulyk, A. (2022). The issue of economic and legal prerequisites for the emergence and development of compliance in the banking sector. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.73.22>.
19. Pitsyk, K. (2023). Organizational foundations of the legal category "compliance" in the banking system of Ukraine. Scientific and informational bulletin of Ivano-Frankivsk University of Law named after King Danylo Halytskyi. <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2023.15.27.1.214-222>.
20. Workshop CBU Uzbekistan and Argos / "International Sanctions Compliance" /2023-yil
21. Международный валютный фонд. Аналитические обзоры по банковскому сектору Центральной Азии, 2023.
22. Ежегодные отчёты Центрального банка Республики Узбекистана. 2022–2025 гг. www.cbu.uz.
23. Рекомендации Базельского комитета «Знай своего клиента». Надлежащее отношение банков к клиентам (стандарты Базельского комитета банковского надзора) // URL: <http://docs.cntd.ru/document/901934950>
24. <https://www.swift.com/risk-and-compliance/know-your-customer-kyc>
25. <https://www.swift.com/risk-and-compliance/know-your-customer-kyc>

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Oloviddin Sobir o'g'li

2026. № 3

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.
Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: @iqtisodiyot_77

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>
